

Den usunde strøm fra byerne

Krisen indenfor De danske Ungdomsforeninger 1950-70

Gunnar Lind Haase Svendsen

Fortid og Nutid, marts 2005, s. 39-57

Det historiske kildemateriale vidner om den store betydning, de danske ungdomsforeninger har haft i landdistrikterne i perioden 1900-1970. Der er tale om en ungdomsbevægelse, der sammen med gymnastik- og forsamlingshusbevægelse, højskolebevægelse, andelsbevægelse, politiske bevægelser mv. fra sidste halvdel af 1800-tallet kom til at udgøre et vigtigt fundament for den moderne velfærdsstat efter Anden Verdenskrig. Set i det perspektiv kan man sige, at det danske velfærdssamfund 'kom fra landet'. Alligevel er det bemærkelsesværdigt, hvor lidt der er skrevet om ungdomsforeningerne. Det vil jeg forsøge at råde lidt bod på i denne artikel, der skal ses som en fortsættelse af en tidligere artikel i dette tidsskrift, "De danske ungdomsforeninger og kampen mellem land og by", som omhandler de danske ungdomsforeninger i første halvdel af 1900-tallet.

Gunnar Lind Haase Svendsen, f. 1965, cand.mag. i antropologi og russisk, ph.d. i dansk kulturhistorie. Ph.d.-afhandlingen, "Samarbejde og konfrontation. Opbygning og nedbrydning af social kapital i de danske landdistrikter 1864-2003", omhandler de folkelige bevægelser på landet siden 1864-nederlaget ud fra et socioøkonomisk perspektiv. Har siden april 2003 været ansat som seniorforsker på Center for Forskning og Udvikling i Landdistrikter, Syddansk Universitet, Esbjerg.

Generelt blev perioden 1950-70 oplevet som en nedgangstid af den danske landdistriktsbefolkning, i det mindste set i forhold til den blomstrende foreningstid i sidste halvdel af det 19. århundrede.¹ På den ene side var der tale om en økonomisk krise, der dels betød nedlægning af mange landbrug, mejerier, brugsforeninger, sparekasser mv., dels en afhængighed af staten i form af hjemmemarkedsordninger og andre former for statsstøtte. På den anden side var der tale om en krise indenfor kulturlivet på landet. Denne krise røbede sig bl.a. i nedlægning eller sammenlægning af lokale ungdomsforeninger, foredragsforeninger samt politiske og faglige foreninger.²

Jeg vil i denne artikel skildre, hvorledes krisen udviklede sig indenfor det kulturelle foreningsliv, og her hovedsageligt indenfor de siden 1900 meget vigtige danske ungdomsforeninger (D.d.U.).³ Siden århundredeskiftet havde man ude på landet næret en frygt for at blive inficeret af bylivet, ikke mindst indenfor ungdomsforeningerne. Således havde man allerede i 1902 talt om den "*usunde strøm*" fra byerne.⁴

Også efter Anden Verdenskrig nærede man i ungdomsforeningerne en frygt for den "*usunde strøm*", der i form af en kulturel urbanisering truede med at føre landboudommen i moralsk fordærv.

Ryslinge Forsamlingshus. Huset, der i begyndelsen hed Ryslinge Øvelseshus, blev opført i 1871 i kraft af frivillige gaver og lån. I tiårene efter 1864-nederlaget blev stedet først og fremmest benyttet som træningssted for unge mænd i Ryslinge med henblik på at gøre dem til "kampdygtige fædrelandsforsvarere". Siden hen blev huset et vigtigt kulturelt center, bl.a. for Ryslinge Ungdomsforening. Foto af forfatteren, juli 2001.

Ungdomsforeningernes evindelige krise

Idéen om det kulturelle foreningslivs krise var ikke ny. Således syntes der i det hele taget i tiden omkring Første Verdenskrig at være opstået en udbredt frygt for, at landbougdommen skulle komme "på Afveje", som typograf og ungdomsforeningsleder Bendix Madsen udtrykte det i "Højskolebladet" i 1914.⁵ Frygten for konsekvenserne af ungdommens flugt fra hjemmene – fysisk såvel som kulturelt – forplantede sig imidlertid også op gennem de efterfølgende årtier.⁶ Således skrev P. J. Skriver i 1928 i D.d.U.s jubilæumsskrift, "De danske Ungdomsforeninger i femogtyve Aar", at ungdomsfor-

eningerne "trues af den stærke Forlystelsessyge og Nydelsessyge, der har bredt sig i vort Folk efter Verdenskrigen".⁷

Herudover blev der imidlertid også næret bekymring for den faldende interesse for foreningslivet – f.eks. så tidligt som i 1896, da man flere steder sporede "Træthed" indenfor ungdomsforeningerne, såvel i forbindelse med gymnastikken som foredragsmøderne.⁸ "Også hos os [er der ligesom] indtrådt en lille Pause i det før mere frodige Foredragsliv", lød det således dette år fra A. Jensen, Knudstrup.⁹ I ovennævnte jubilæumsværk om ungdomsforeningerne fra 1928 talte højskolemanden og den senere formand for D.d.U. Jens Marinus Jensen om "Sovesygen", og at det ville "være en dejlig Ju-

bilæumsgave til D.d.U., om alle de "søvnige" Foreninger virkelig sov ind".¹⁰

Efter Besættelsen fortsatte den interne debat om, i hvilken grad foreningslivet blev ledt "moralisk forsvarligt".¹¹ I løbet af 1950'erne og 1960'erne blev moraldebatten imidlertid gradvist afløst af en slags metodedebat, som afspejlede en ny krise i foreningslivet: Hvordan skulle man i det hele taget lokke folk til at deltage i foreningsaktiviteterne?

Den sløje ungdom

Afmatningen indenfor foreningslivet ramte ikke mindst ungdomsbevægelsen. Dette afspejlede sig tydeligt i artiklerne i De danske Ungdomsforeningers tidskrift, "Dansk Ungdom", hvor overskrifter som "Mere skade end gavn?", "Krise i foreningslivet?", "Hvem skal Dansk Ungdom vække?", "Åndslivets krampe-trækninger", "Må havet tage ungdomsforeningerne?", "Hvad er der galt?" og "Hvor er foreningerne henne?" dominerede stærkt i perioden 1950-70.¹² Fra begyndelsen af 1950'erne blev der i det hele taget på landet brugt udtryk som "foreningsdød", "foreningsdødvande", "de foreningstomme områder" og "forsamlingshuskrise".¹³

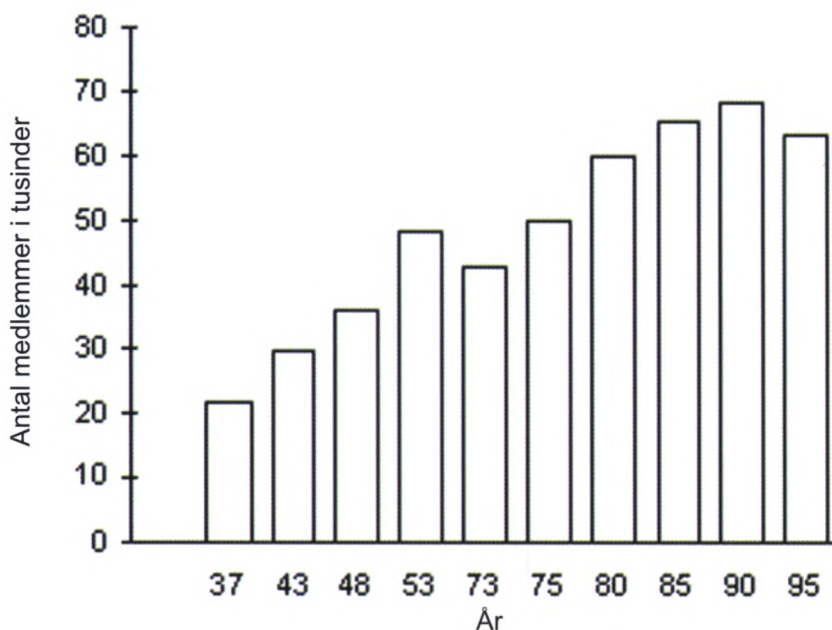
Som overskrifterne antyder, var selvransagelsen udbredt blandt ungdomsforeningernes drivende kræfter.¹⁴ Bredt anskuet var der dog tale om en generel skuffelse over efterkrigstidens ungdom, som op gennem 1950'erne konsekvent af de ældre generationer blev betegnet som "den pæne ungdom", "den sløje ungdom", "den sløve ungdom", "den forkælede ungdom" eller endog "den rædsomme ungdom".¹⁵

I "Dansk Ungdom" gav dette anledning til flere forbitrede udfald mod de unge, som i artiklen "Den pæne ungdom" fra september 1952, hvori Mogens

Kobbernagel gik til angreb på ungdommen, om end deres passivitet på et mere overordnet niveau skulle ses en følge af efterkrigstidens "kompromismentalitet", "overadministration" og en generel politisk ligegyldighed i den danske befolkning.¹⁶ Det sidste røbede sig dels i faldende medlemstal i de politiske ungdomsforeninger, dels i den forholdsvis lave stemmedeltagelse til folketingsvalgene. Nu mente Kobbernagel at kunne fastslå følgende som et faktum: "At ungdommen er uinteresseret og ganske passiv overfor tidens politiske og kulturelle spørgsmål, synes nu hævet over enhver tvivl. En række indlæg i "Information" har fastslået det, og så vidt jeg ved, har ingen af de unge forsøgt at afkræfte det. Nærværende blad, der dog bærer det forjættende navn "Dansk Ungdom", vidner jo også om de unges forstemmende tavshed. Redaktøren har i den sidste tid gjort prisværdige forsøg på at ryge de unge ud af tavshedens hule, men intet har det frugtet, og bladet har bevaret sin karakter af at være et organ, hvor gamle mænd siger hinanden artigheder".¹⁷

At ungdommen ikke ville tage til genmæle, var nu ikke helt sandt. Nogle indlæg fra de unge selv viste her, at man var træt af de store ord fra krigens år, træt af propaganda og politiske fraser. "Vi har set følgerne, når folk lader sig rive med i begejstringens rus", udtalte Knud Ladefoged således i foråret 1952 i en kommentar på ungdommens vegne. "Vi har set, hvordan de snakkesalige, der havde deres egen mening, ganske stille forsvandt! Derfor har vi lært at snakke lidt mindre og at tænke selv uden at røbe udadtil, hvad der foregår under overfladen". I stedet mente Knud Ladefoged, at de unge i højere grad søgte sig selv.¹⁸

Imidlertid blev der gennem 1950'erne igen og igen talt om en forkælet, ansvarsløs og materialistisk indstillet efterkrigsungdom, som ofte blev set i

Figur 1. Antal medlemmer af idrætsforeninger i Danmark 1937-95, i tusinder. Kilde: Statistiske årbøger, forskellige årgange

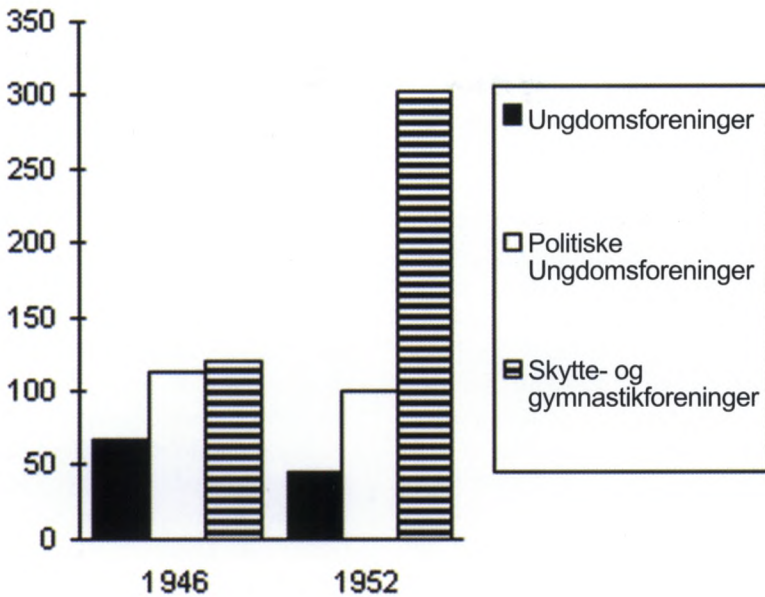
skarp kontrast til besættelsestidens idealistiske og pligtopfyldende ungdom. Den moderne ungdoms egoisme og splittethed efter Besættelsen var netop grundtemaet i J. Kr. la Cour Madsens tilbageblik i artiklen "Ti år" fra 1955: "*Under den tyske besættelse oplevede vort folkelige og kulturelle arbejde en voldsom opblomstring (...) Under besættelsen var det på en måde gyldne dage for præster, lærere, politikere og højskolefolk, der rejste rundt og talte. Da var det fyldte sale, der ventede ved de talrige møder rundt i landet. [I dag] er meget anderledes. Og vil man (...) prøve en lille status, bærer den ikke så lyst et præg, som den ville have gjort for ti år siden. Specielt måske fordi vel nok en del efter befrielsen havde ventet, at nu kom først det helt store (...) nu skulle vi for alvor bygge videre på det fællesskab, som dør var skabt. Det skete ikke*".¹⁹

La Cour Madsen talte i den forbindelse om nedgangen i medlemstal i en lang

række foreninger fra ungdoms- og foredragsforeninger, nationale foreninger (som f.eks. Danske Samfund) til gymnastikforeningerne. Ligesom indenfor andelsbevægelsen var der her en "*tallenes tale*", man ikke kunne sidde overhørig.²⁰

Som det ses af figur 1 og 2 fremstod "*tallenes tale*" indenfor det kulturelle foreningsliv dog ikke så dommedagsagtig som indenfor det økonomiske foreningsliv. Forskellen på graden af ungdommens foreningsdeltagelse under og efter Besættelsen var måske ikke slet så stor, som man følte den, om end de unges interesse for de åndelige foreningsaktiviteter i løbet af 1950'erne dalede markant i forhold til interessen for idrætsaktiviteterne (jf. figur 1 og 2).

Det var imidlertid sjældent, man mente, skylden for passivitet burde tillægges de unge selv. Akkurat ligesom i tiden med de store korporationers fremmarch før Første Verdenskrig var der tale om, at

Figur 2. Medlemmer af ungdomsforeninger, politiske ungdomsforeninger og skytte- og gymnastikforeninger i Danmark 1946 og 1952, i tusinder. Kilde: Ungdomskommissionen 1952, s. 282 og s. 287ff.

hjemmene svigtede. Det var "den såkaldte frie opdragelse (rigtigst: ikke opdragelse)", man fra slutningen af 1950'erne harcelererede imod.²¹ Et tidstypisk indlæg finder vi hos Maria Fisker, Nykøbing Mors, der i 1959 fandt, at "den udråbte slaphed, næbbethed og rodløshed hos unge beror på egoisme og slaphed hos forældrene og mangel på samling omkring bordlampen, da de var børn".²²

Ungdomskommissionen og fritidsproblemet

At man efter krigen nærrede en reel bekymring for ungdommen, bevidner det store ungdomskommissionsarbejde.²³ Ungdomskommissionen blev på opfordring af Dansk Ungdomssamvirke iværksat 17. oktober 1945. Ved den lejlighed anmodede arbejds- og socialministeriet formanden for Dansk Ungdomssamvirkes repræsen-

tantskab, professor dr. theol. Hal Koch, om at påtage sig hvervet som formand for en af regeringen nedsat ungdomskommission.²⁴ Formålet med en sådan kommission skulle primært være at undersøge "mulighederne for gennem positive foranstaltninger at sikre den normale ungdom en harmonisk social og kulturel udvikling, men skal samtidig optage spørgsmålet om den asociale ungdoms problemer til behandling med særligt henblik på forebyggelse af ungdomskriminaliteten".²⁵

Med vanlig ildhu påtog Hal Koch sig opgaven, og resultatet blev offentliggørelsen af ikke færre end tretten betænkninger, seks udtalelser og én statistisk undersøgelse indenfor perioden 1946-1952. Dette store og grundige kommissionsarbejde skulle i høj grad komme til at danne baggrund for en offentlig ungdomspolitik præget af offentlige tilskud til det frivillige ungdomsarbejde.²⁶ Kommissionsarbejdet blev i øvrigt stærkt

omdiskuteret i samtiden – en debat, der ikke mindst satte sig spor i “Højskolebladet” og “Dansk Ungdom”.

Kommissionens arbejde rettede sig mod en moderne ungdoms problemer, her ikke mindst landbougdommens problemer. Således kan man i en vis forstand sige, at mens der i et andet regi pågik kommissionsarbejde med henblik på at bortrationalisere institutioner indenfor det økonomiske liv på landet (som f.eks. sognemejerierne), så skulle Hal Koch og hans kommission tage sig af rationaliseringens og afvandringens sociale og kulturelle konsekvenser for de nye generationer af landboere.²⁷ Dette var man tydeligvis klar over i kommissionen, der så det som sin opgave at bidrage til løsningen af de “kulturelle problemer”, der var opstået i forbindelse med forvandlingen af Danmark fra “overvejende bondesamfund” til et “overvejende bysamfund”.²⁸ I den forbindelse anbefalede kommissionen at højne ungdommens almene uddannelse og her igennem råde bod på den specialisering og industrialisering af arbejdet, mekaniseringen havde ført med sig, og hvis konsekvenser let kunne blive “en afsvækkelse af arbejdernes bevidste tanke- og forstandsmæssige indsats i produktionen”.²⁹

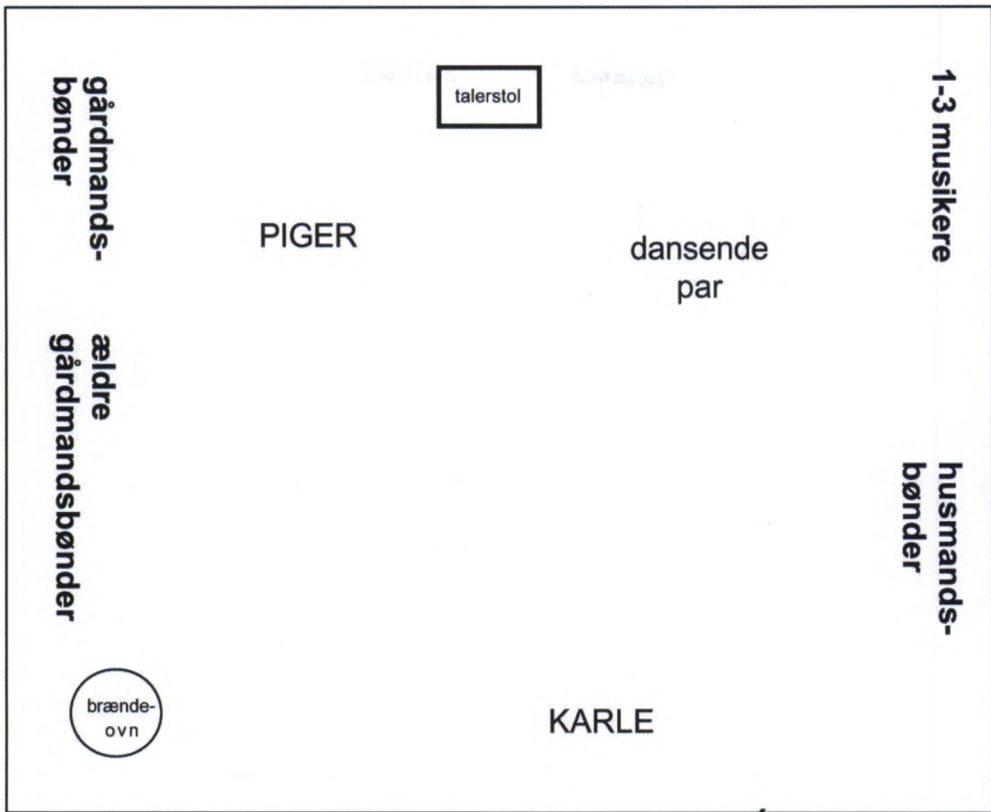
Der blev således med udgangspunkt i mekaniseringens mangeartede konsekvenser udarbejdet betænkninger, som belyste de unges boligforhold, uddannelsesmuligheder, helbredsforhold, erhvervs muligheder, mv. Foruden uddannelse og boligforhold var også de unges fritidsliv et af hovedemnerne, ikke mindst i perioden 1950-52. Herom vidner betænkningerne “Ungdommens friluftsliv” (1950), “Fritidslokaler på landet” (1951) samt “Ungdommen og fritiden” (1952). I den trettende betænkning, “Ungdommen og fritiden”, der blev kommissionens sidste, hed det således, at der “ved kommissionens nedsættelse [blev] lagt stor vægt på fritidsproblemer-

ne, der havde stået i forgrunden under den debat om ungdommens stilling i det moderne samfund, som foregik i årene op til og under den 2. Verdenskrig”.³⁰

Det er symptomatisk, at der i “Ungdommen og Fritiden” konsekvent blev talt om ungdommens muligheder for en “sund udnyttelse af fritiden” eller lignende termer – noget, der blev tæt forbundet med et aktivt foreningsliv.³¹ Modsat fandtes der også “dårlige fritidsbeskæftigelser” for de unge, forstået som “indholdsløs og nedbrydende fritid”.³²

Denne opdeling mellem sund og usund fritid afspejlede den frygt for landbougdommens fordærv, der havde hersket indenfor ungdomsbevægelsen siden tiden omkring Første Verdenskrig. Dengang havde man talt om “Faren for Udskejelser”, “Forsamlingshusenes rette brug”, “Skraaplan” og “en afsporet Ungdom”.³³ I “Ungdommen og fritiden” brugte man bl.a. udtryk som “en rodløs og uinteresseret ungdom”, ungdommens “kedsomhed” samt – i meget negativ forstand – en ungdom, der “hænger på gadehjørnerne”.³⁴ Helt konkret røbede dette fokus sig i en længere gennemgang af ungdommens forlystelsesliv, der hovedsageligt baserede sig på en spørgeskemaundersøgelse (ungdomsenqueten) foretaget i november-december 1945. Her havde man spurgt til teaterbesøg, filmvaner, dans, spiritusforbrug, tobak mv. Ligesom deres forgængere ønskede kommissionen ikke mindst at få kontrol over ungdomsforeningernes smertensbarn, foreningsballerne, først og fremmest gennem oprettelse af dansehaller, der kunne sikre “et sundt og godt samlingssted for ungdommen”.³⁵ I den sammenhæng hed det, at “ungdomsarbejdet bør fremme dansen for at få den kultiveret, ikke undertrykke den”.³⁶

Før i tiden havde landbotilværelsen været “total”, siden blev den opspaltet eller “sprængt” i arbejde, familie og fritid.³⁷ Hvis man, mente ungdomskommis-

Udover at oplyse og underholde havde ungdomsforeningerne tydeligvis også en vigtig funktion ved at fungere som mødested for unge kvinder og mænd. Ofte fandt man sin livsledsager i ungdomsforeningen – om end ofte under streng kontrol af forældregenerationen. Billedet viser de sociale gruppers placering under et "chokoladegilde" i Boulund Forsamlingshus, Nr. Rangstrup kommune, Midtsønderjylland, omkring 2. Verdenskrig. Gengivet efter tegning af fhv. gårdmand Hans Chr. Riis.

sionen, ønskede sig tilbage til de "gode gamle dage", havde man ikke forstået sin samtid: skellet mellem arbejde og fritid var uigenkaldeligt, og fritiden var blevet "en nødvendighed".³⁸

Men ungdommens lovfæstede ret til fritid skulle dog ikke blot anskues som et fritidsproblem, det var også en mulighed for at skabe en mere harmonisk tilværelse: "Selv om arbejdet er en faktor

af største betydning for ethvert menneske, er det dog ofte sådan, at det ikke er i stand til at opfylde mere end en vis del af udøvernes psykiske behov. Den personlige udfoldelse, der sker i ethvert arbejde, må derfor suppleres med udfoldelsen i fritiden".³⁹

Hvorledes skulle denne personlige udfoldelse da ske? Hvad var en sund udnyttelse af fritiden?

Akkurat ligesom man havde fremhævet den brede almene (ud)dannelse som ideal, anbefalede man her en mangfoldighed af fritidsbeskæftigelser. Ungdommens foreninger skulle således ikke forsømme "legen" i form af hobbyinteresser, sport og friluftsliv, om end disse aktiviteter ikke rettede sig direkte mod et seriøst og ansvarsfuldt samfundsliv.⁴⁰ På den anden side kunne sådanne fysiske aktiviteter ikke alene tilfredsstille de unges "psykiske behov", hvorfor foreningerne også måtte tilbyde fritidsbeskæftigelser af "oplysende og idebetonet" art.⁴¹ Med andre ord skulle den totalitet, som ikke længere fandtes i arbejdslivet, genetableres i et fritidsliv, hvor kropslige og åndelige sysler skulle supplere og oppejle hinanden.

Den fordærvede ungdom og foreningernes ansvar

Ungdomskommissionens to betænkninger om "Fritidslokaler på landet" og "Ungdommen og fritiden" udløste en voldsom debat i aviser og tidsskrifter: Hvorledes skulle man sikre sig, at de unge anvendte den øgede fritid på en sund måde?

Ligesom hos Ungdomskommissionen var der i ungdomsforeningerne på landet en bekymring for "den øgede fritids fare", som udviklingen havde ført med sig.⁴² I forbindelse med debatten om, hvorledes man skulle sysselsætte halvtredser-ungdommen, skrev således forstander Kr. Støchkel, Sorø ungdomsskole, i 1950 i en leder i "Dansk Ungdom", at "det moderne arbejdsliv [har efterhånden] udviklet sig derhen, at menneskets livsindhold ikke mere skal findes i arbejdet, men i fritiden. Arbejdstiden bliver 8 timers slaveri ved et interesseløst arbejde, og først i fritiden skal livet leves (...) Før kæmpede man for at få fritid tilovers

fra arbejdet. Fremtidens kamp synes at komme til at stå om at få denne fritid anvendt".⁴³

I den forbindelse talte Støchkel og mange andre fra den ældre generation om foreningernes ansvar. Her måtte man tage alle midler i brug, selv de nye – og i vide kredse forhadte – hobbyklubber, som siden hen blev til ungdomsklubberne. Kunne man ikke stå på en talerstol og tale til de unge, kunne man i det mindste forsøge at holde dem beskæftiget og ad den vej håbe på, man med tiden også kunne vække deres åndelige interesse: "[Ungdommen] har ikke den nødvendige åndelige koncentrationsevne til at høre. De er for splittede og urolige (...) [Derfor skal vi] lave hobby-klubber – af flere grunde. De fleste unge kan interesseres for en eller anden fritidsbeskæftigelse, som de efterhånden kan gå op i. For mig må de gerne samle på frimærker eller lave svæveflyvemodeller – hovedsagen er, at vi får dem i ro, mens de sysler med deres samling eller arbejde. En høvlebænk er her et udmærket redskab. At få den rastløse bragt til ro, at få hans sind til at samle sig om noget, er første forudsætning for åndelig modtagelighed og vækst".⁴⁴

I det hele taget mente mange i samtiden, at det var ungdomsledernes ansvar at være med til at løse en meget vigtig samfundsopgave, nemlig at "gå ud og fange [de unge] ind" og aktivt "skabe dem interesser".⁴⁵

Højskolelærer A. Mandøe, Rønshoved syd for Gråsten, gav Støchkel ret i, at hobby-klubberne kunne få samme funktion som fodboldbanen og idrætspladsen: "Så længe de unge er der, laver de i hvert fald ikke noget værre".⁴⁶ Det var i hvert fald bedre end kroen, men i øvrigt havde sådanne ikke-åndelige beskæftigelser udelukkende en "afledende virkning". Derimod, mente Mandøe, var der en direkte forbindelse mellem

“gymnastik og mødesal”.⁴⁷ Andre igen var kritiske overfor udbredelsen af “den lette underholdning” i ungdommens foreninger, som f.eks. sognepræst Otto E. Helms, Soderup sydvest for Roskilde, der i artiklen “Gør ungdomsforeningerne mere skade end gavn?” lagde vægt på “folkelig opdragelse” og “personlig udvikling”.⁴⁸ Imidlertid skulle man ikke, mente Helms, “være bange for at byde ungdommen det lødige”.⁴⁹

Det er betegnende, at hvor man indenfor 1950'ernes og 1960'ernes økonomiske foreningsliv havde en stærk forestilling om evolution som en stadig bevægelse mod højere materielle livsvilkår, synes det modsatte at have været tilfældet indenfor det kulturelle foreningsliv gennem perioden. Her herskede der en udbredt pessimisme ledsaget af en forestilling om udviklingstilbagegang, dvs. involution eller ligefrem degeneration forstået som et moralsk forfald.

Ikke mindst indenfor ungdomsbevægelsen herskede der en udbredt skepsis overfor udviklingen, der nok kunne bibringe landbefolkningen de samme goder som bybefolkningen, men som samtidig blev betragtet som en trussel mod landboernes moral og hele livsform. Således blev bekymringen for ungdommens passivitet efterhånden ledsaget af en frygt for dens stigende moralske fordærv – en udvikling, som flere mente, man stod forsvarsløse overfor, akkurat på samme måde som man følte sig forsvarsløse overfor sammenlægningsbølgerne indenfor de økonomiske foreninger. Således kommenterede Gunnar Damgård Nielsen, Ryslinge Folkehøjskole, allerede i maj 1951: “Der er stærke svækkelses- og opløsningstendenser [i ungdomsarbejdet] (...) Færre unge på landet. Biograf- og sportsmentalitetens udstråling fra stationsbyerne. Og den farligste grundtendens i dansk ungdomsarbejde i dag: Det faglige, det

idrætslige og det politiske ungdomsarbejdes løsrivelse fra det folkelige helhedssyn på menneskelivet”.⁵⁰

Men det skulle blive værre endnu! De “rastløse typer” og “gadehjørneungdommen” syntes også at vinde frem på landet. Rock ‘n roll, grupper af unge der i deres biler tog “på balture” rundt om i sognet og var en “plage for foreningerne”, problemer med berusede unge til ballerne, med den moderne dans – “Hvad med balkulturen?” blev der jævnlige spurgt i “Dansk Ungdom”.⁵¹ Akkurat som tidligere var en gængs udlægning af denne uheldige udvikling, at landbougdommen var blevet lokket i fordærv af bylivet: “Gerne ser man, at ungdommen leger og morer sig. Men med den manglende ballast bliver disse unge særlig udsat for at blive ofre for den rene geschæft. De lokkes af dårlige film, spraglet påklædning, og det store forjættende mål bliver ofte et motorkøretøj”.⁵²

På lignende vis udtrykte en tidligere mangeårig idrætsleder i 1962 “sin sorg over denne mentalitetsændring hos en del af ungdommen, der [til midnatsballerne] spilder deres tid, penge og energi ved at danse og more sig fra kl. 22 til kl. 4-5 om morgenen for derefter at forstyrre andre menneskers søvn med deres drik, støj og motorlarm”.⁵³

Fra omkring 1960 rettede bekymringen sig i stigende grad mod den landbougdom, der bedst kan summeres op i benævnelsen “ungdommen mellem land og by”.⁵⁴ Lærer i Skivum i Himmerland Viggo Vandkær Thomsen, der var ungdomsforeningsformand i Ødis samt formand for Skamling-hovedkredsen, var en ivrig skribent i “Dansk Ungdom” – ikke mindst i forbindelse med dette problem.⁵⁵ Således fastslog denne foreningsildsjæl i 1959, at man har “konstateret og talt meget om flugt fra land til by [men] meget lidt om den nye ungdomsgruppe,

der er begge steder, men ikke føler sig hjemme nogen steder".⁵⁶ Denne voksende gruppe af "rodløse", unge pendlere, der arbejdede i byen men stadig boede ude i landsbyerne, var ifølge Vandkær Thomsen en overset gruppe "ramt af udviklingen" og rummede hermed en fare for sig selv og hele samfundet.⁵⁷ Også i fritiden blev disse unge lokket af byens "flammende neon-lys", hvilket gjorde det ekstra presserende for ungdomsforeningerne at holde på denne rodløse ungdom, der ofte betragtede landsbyen som "møghamrende trist" eller "et dødkedeligt hul".⁵⁸

Tydeligvis blev ungdomsforeningerne på landet i løbet af sidste halvdel af 1950'erne og første halvdel af 1960'erne udkonkurreret af ungdomsaktiviteterne i de større byer.⁵⁹ Tidstypisk måtte formanden for Vonsild Ungdomsforening ved Kolding, uddeler Carl Justesen, Hoppeshuse Brugsforening, i 1962 konstatere: "Vi kan ikke klare os i konkurrencen!".⁶⁰ Ikke blot var en stor del af ungdommen afvandret til Kolding – de unge, der arbejdede i Kolding, men stadig boede i Vonsild, havde også mistet "sognefølelsen" og tilbragte nu fritiden hos deres kammerater i Kolding. "Vi aner ikke, hvad vi skal stille op!" konkluderede en rystet formand.⁶¹

Også indenfor kulturlivet følte man efterhånden konsekvenserne af de såkaldte strukturændringer samt den afmagt overfor udviklingen, der heraf fulgte. I 1966 gav skoleinspektør Carsten Brems, Lindved, i artiklen "Dør landsbyen?" udtryk for sådanne tanker på følgende måde: "Strukturændring kalder vi med et lidt fremmedklingende ord den udvikling, som f.eks. er kendetegnet ved de små skolars nedlægning eller sammenlægning med andre til store centralskoler, for flere sogne ved sammenlægning af mejerikredse, af sygekasser, af hele kommuner, og også det

forhold, at mange flere – også af de unge – har deres arbejde i byen, selv om de stadig bor på landet, så landsbyerne bliver til sovebyer, som vi kender dem fra Københavns omegn – og det, at transportproblemet ikke længere er noget problem – de fleste mennesker er motoriserede og har let ved at flygte fra den døende landsby. Der sker det, at de små kredse, vi har levet i århundreder, går i opløsning, og mange mennesker ved ikke, hvad de skal stille op med alt dette (...) man er usikker overfor udviklingen, og det er en af grundene til, at der sker for lidt eller slet ingen ting".⁶²

Allerede i slutningen af 1950'erne var ordet "soveby" dukket op.⁶³ Som Brems' artikel vidner om, var begrebet i midten af 1960'erne blevet en udbredt term i de samtidige beskrivelser af udviklingen i landdistrikterne.

Modstanden mod en kulturel urbanisering

I begyndelsen af 1950'erne fandtes der imidlertid landboere, der ikke havde det samme positive syn på en øget fritid som Hal Kochs ungdomskommission – og i øvrigt heller ikke den samme forståelse for landboudommens nye byvaner som skribenterne i "Dansk Ungdom".⁶⁴ Der var faktisk folk, der ønskede sig tilbage til "de gode gamle dage", hvor alt det pjat med fritiden endnu ikke var blevet opfundet. Dengang man følte en glæde ved at udføre sit arbejde. Dengang skreddet fra pligt til krav endnu ikke var indtruffet.

I årgangene af "Højskolebladet" og "Dansk Ungdom" i 1950'ernes begyndelse vrimler det med angreb på nymodens opfindelser som fritid og statsstøtte til det frie foreningsliv. Flere af den ældre generation så tydeligvis sådanne tiltag som en – i kulturel henseende – usund

strøm fra byernes arbejderkorporationer ud i landdistrikterne. De følte sig påtvunget en urban livsform, der var de oprindelige landbrugeres livsform fremmed. Denne kulturelle urbanisering inficerede ikke blot landboudommen, der var blevet slap og forkælet – via lovgivningen gennemsviede den helt og holdent landbrugernes dagligdag.

Modstanden mod den øgede fritid, som fagforeninger og stat havde til hensigt at indføre, udsprang tydeligvis af en traditionalistisk verdensanskuelse, hvor fysisk arbejde blev set som roden til alt sundt, mens fritid mestendels blev betragtet som unyttig lediggang og – potentielt – en vej til moralsk fordærv. Ved Ungdomskommissionens afslutning i 1952 rettede folketingsmedlem for Venstre og præsident for Landbrugsraadet 1950-59, den åbenmundede gårdejer Hans Pinstrup, en stærk kritik af (den dyre!) ungdomskommissions ensidige fokus på fritiden. I en tale ved den jydsk landborigsdag i Aarhus opsummerede Pinstrup sin holdning på følgende måde: *“Arbejdet er nu en gang frimands kald, vejen til lykke og fremgang for den enkelte og et folk, al anden tale er falsk og usand. Arbejdet er ikke en forbandelse og ulykke, men det modsatte”*.⁶⁵

Tre år senere var det gårdejer og højskolemand Erik Appel, der i forbindelse med voldgiftsdomstolens nært stående kendelse angående en kortere arbejdstid i landbruget gav sig selv lov til *“at luften et gammeldags syn på arbejdet”*.⁶⁶ Baggrunden for denne debat om en eventuel nedsættelse af arbejdstiden kan spores tilbage til begyndelsen af 1950'erne. Den knyttede sig til den overvejende socialdemokratiske vision om et velfærdssamfund, hvor byfolk og landfolk skulle stilles lige.⁶⁷ I 1955 havde man fra politisk hold begrundet en sådan nedsættelse af arbejdstiden med helbredshensyn, selvopdragelse, øget tid til familieliv og of-

fentligt liv, samt i det hele taget øget tid til den enkelte, der hermed fik større mulighed for at *“højne sin egen tilværelse”*.⁶⁸ I den forbindelse blev argumentet om *“det fælles bedste”* i høj grad anvendt.⁶⁹

Erik Appel og flere andre af den ældre landbrugergeneration havde dog svært ved at se, at en nedsættelse af arbejdstiden til otte timer kunne få *“en betydelig social og kulturel betydning”*.⁷⁰ Voldgiftsdomstolen befandt sig simpelthen for langt væk fra det virkelige arbejdsliv på landet: *“Undertegnede deler ikke formandsskabets udtalelse om tidsafkortningens sociale og kulturelle betydning. Det drejer sig om 150 timer pr. arbejder, men landarbejderne er jo langt fra uvilige til at arbejde en ekstra niende time, når de blot får overbetaling. Deri ligger for dem forhøjelsen af kulturniveauet”*.⁷¹

Trods denne uenighed accepterede Appel overraskende nok tidsnedsættelsen ud fra en erkendelse af, at fagforeningsmentaliteten allerede havde inficeret landarbejderne. *“Jeg må mene”*, hed det således, *“at når landarbejderne nu absolut vil på linje med industriarbejderne, så er det bedre at imødekomme dem end at risikere gentagne strejker og lock-outer. Ved dem spildes der meget store værdier”*.⁷²

En anden landmand, M. Andersen, opfattede af gode grunde Appels konklusion som *“uforståelig”* og mente ikke, en ni timers arbejdsdag på landet om sommeren *“kunne afskrække nogen”*.⁷³ Også husmanden Willemoes Eliassen samt to andre landmænd, Steffen Jakobsen og Johannes Thulesen, mente, at stat og organisationer skulle holde sig udenfor landbrugernes egen organisering af arbejdet. Således hævdede sidstnævnte, at det ikke var landbrugets unge, der rejste kravet – *“Nej, det er jo fagforeningerne, der rejser kravet”*.⁷⁴

I sidste halvdel af 1950'erne dukkede den traditionalistiske opfattelse af arbejdstid og fritid sporadisk op, som i

Skreddet indenfor ungdomsbevægelsen fra foredrag og oplysning til idræt kulminerede i 1970'erne med opførelsen af idrætshaller i de fleste landsogne. På billedet ses konstruktør Johnie Kühnau (tv) og skolepedel Laurids Mikkelsen, der var to af de mest energiske ildsjæle under opførelsen af Agerskov-Hallen. Foto: Vestkysten, 2. december 1974.

artiklen "Den øgede fritids fare" fra 1958. Heri opsummerede K. Oxenvad alle de ulemper, en ældre landbrugergeneration fandt ved den såkaldte udvikling: "Der er ingen tvivl om, at det her igen er hjemmene, der har svigtet, og der er jo i dag stor fare for, at opløsningen vil tiltage. Arbejdsløsheden medfører, at der bliver endnu mere fritid. Man siger, at man ikke kan stoppe det, vi i dag kalder fremskridt. Hvad der for mig er fremskridt, er ikke mere fritid, ikke højere løn – de to dele tilsammen giver ikke tilfredshed. Idet vor såkaldte velfærdsstat gav næsten alt det, der krævedes, tit uden at kræve modydelse, gik tilfredsheden fløjten. Var vi ikke allermest tilfredse, når vi havde fuldført et stykke arbejde, set noget blive til? For mig at se skal tilfredsheden igen hentes ude på marken; især gælder dette for alle dem,

der uforskyldt blev narret ind til byerne, og dør var med til at skabe endnu mere arbejdsløshed. Hvad skulle der være i vejen for, om vi igen prøvede at sætte tæring efter næring, mon ikke arbejdsglæden da igen ville holde sit indtog hos os?"⁷⁵

"Krævementalitetens" udbredelse

Det foregående viser, at det identitetsmæssige skred fra et udpræget ønske om at gøre sin samfundspligt til at stille retmæssige krav til samfundet syntes at sætte ind fra omkring 1950. Dette skred tog til i løbet af de næste to årtier for endelig at kulminere i en interesseorganisationspræget landsbysamfundsbevægelse, domineret af tilflyttere fra byerne, i slutningen af 1970'erne.⁷⁶

Denne ændring i kulturel identitet rakte ind i såvel det økonomiske som kulturelle foreningsliv på landet og ytrede sig i en lang række skred – lige fra et skred fra gymnastik til fodbold, fra foredragsforening til fritidsklub, fra folkedans til rock 'n roll, beatmusik og ungdomsoprør over til et skred fra et fokus på arbejdsliv til et fokus på fritidsliv samt et ændret syn på selve landbrugererhvervet fra at være det brødfødende erhverv til at være berettiget til statsubsidier. "Vi er vant til at betragte landbruget som det bærende erhverv", hed det således betegnende i bogen "Danmark under forvandling" fra 1966, "og ude omkring i verden er Danmark først og fremmest kendt som landbrugslandet. Sandheden er, at det i dag endnu mere er et industriland".⁷⁷

Hvor kravet om subsidier ret hurtigt vandt indpas indenfor det økonomiske foreningsliv, kviede man sig længe ved at modtage statsstøtte indenfor de kulturelle foreninger, om end man tidligt erkendte, at også kulturlivet var blevet ramt af strukturændringerne.⁷⁸ Således blev Ungdomskommissionen ikke blot kritiseret for sit syn på fritiden – den blev endvidere kritiseret for at gøre sig til talsmand for et statsstøttet foreningsliv, bl.a. i form af støtte til forsamlingshuse, ungdomsgårde, dansehaller, sognegårde mv.⁷⁹

Ikke mindst indenfor D.d.U. stillede man sig kritisk overfor idéen om statstilskud ud fra et ønske om uafhængighed og selvregulering – akkurat som det havde været tilfældet i tiden omkring Første Verdenskrig. Imidlertid viste det sig, at folk som formanden Jens Marinus Jensen og forstander Kr. Støchkel ikke var erklærede fjender heraf.⁸⁰ For at få afdækket medlemmernes holdninger, efterlyste Jens Marinus Jensen i 1950 kommentarer angående støtten, hvilket resulterede i mange angreb på den "krævementalitetens gift", som især den tidligere nævnte sognepræst Otto E. Helms, Soderup sydvest

for Roskilde, advarede mod i en række artikler i *Dansk Ungdom*.⁸¹ En mægler i den ret barske principdiskussion i 1950 var Asbjørn Mandøe, højskolelærer fra Rønshoved ved Gråsten: "Vi skal ikke have det offentlige til at lede et ungdomsarbejde. De unge skal klare det selv – med de ældre i ryggen. Jeg har intet imod at de også får økonomisk støtte – fra de ældre eller fra sognerådet. Men i hvert fald skal støtten være lokal. Om de midler, der flyder fra staten, ved vi, at ingen føler sig forpligtet over for dem. Dertil er staten et alt for upersonligt uhyre. Og så må vi jo ind på kontrol og den slags. Derimod er der stor chance for, at en ungdomsforenings ledelse og medlemmer vil føle sig forpligtet over for de penge, de får på stedet".⁸²

Op gennem 1950'erne kom der regelmæssige angreb på "krævementaliteten" eller "tilskudsmåden", som lærer H. P. Hansen, Slagelse, i 1956 så som "den mest udbredte syge i landet".⁸³ I den forbindelse fik "tilskudsmændene" følgende bredside: "For det meste ungdomsarbejde er der hverken gavn eller fornuft i denne kræven ind; væsentlig er den et bevis på lederes dygtige evne til at rage andres penge til sig. Jeg tror ikke på, at offentlige tilskud gavner sundt ungdomsarbejde en døjt, men jeg er temmelig sikker på, at det er til skade for både demokratiet, samfundet og den enkelte unge".⁸⁴ Derimod skulle man ifølge Hansen "bevare visse værdier fra gammel tid, f.eks. om, at tiggeri var en skam, og at almisse tog man nødt til".⁸⁵

Mindre markant foregik debatten indenfor højskolekredse. Dog erklærede i 1960 den indflydelsesrige redaktør for *Højskolebladet*, tidligere medlem af Dansk Samling og fra 1964 Socialistisk Folkeparti Poul Dam, Magleås Folkehøjskole, at tilskuddene burde afvikles, inklusive tilskuddene til højskolerne, om end Dam erkendte, at det ville komme til at gøre ondt.⁸⁶

Et eksempel på en nutidig, velfungerende ungdomsforening er Bovlund Teater- og Foredragsforening i Midtsønderjylland. På billedet ses børnedilettant i Bovlund Forsamlingshus. Foto: Jette Kvist, 2000.

Imidlertid syntes debatten gradvist at forstumme op gennem 1960'ernes tiår og omkring 1970 var den uforsonlige holdning nærmest forsvundet. I hvert fald anså man i *Højskolebladet* på dette tidspunkt en statsstøtte som helt naturlig – herunder også den ovennævnte Poul Dam – hvilket flere fuldkomment neutrale oplysninger om støtteforordninger og -muligheder bl.a. vidner om. Den eneste frygt, der blev givet udtryk for, var frygten for at tilskudsordningen skulle blive "udhulet".⁸⁷ I *Dansk Ungdom* tog man på vej, da Jens Kruuse i *Jyllands-Posten* roste en ungdomsforeningsformand, der foretrak baller fremfor at skulle "bede kommunen om tilskud".⁸⁸ Om end alle politiske vinde blæste i retning af et subsidieret kulturelt foreningsliv, støder man dog stadig på overskrifter som "Vil staten kvæle den frivillige ungdomsbevægelse?" fra 1963 og "Giver statstilskuddet liv til ideen?" fra 1967.⁸⁹ I sidstnævnte artikel, der var et referat af De danske Gymnastik- og Ungdomsforeningers kursus i Viborg (D.d.U. og De danske gymnastikforeninger var nemlig i 1965 blevet sammenlagt til D.d.G.U.), blev håbet om et ikke-subsidieret foreningsliv imidlertid aflivet af sognepræst Helge Grell, Silke-

borg, der i en tale fastslog følgende: "Ingen drømmer i dag om at afvise tilskud heller ikke til det idebetonede arbejde (...) Den mentalitet, der behersker de fleste af os kan udtrykkes på den måde, at vi alle ønsker et aldeles frit ungdomsarbejde, som ikke er økonomisk frit, fordi det nu engang kun kan overleve på offentlige tilskud. Man kan ikke, og man vil ganske simpelt ikke mere betale selv".⁹⁰

Med stormskridt nærmede landbolivet sig bylivet. Kommunalreformen i 1970 syntes at besejle den såvel kulturelle som fysiske urbanisering på landet.

Konklusion

Mennesket lever ikke af brød alene. Denne sandhed gennemsyrrer det kulturelle foreningsliv i de danske landdistrikter. Det gælder lige fra højskole-, forsamlingshus-, og friskolebevægelsernes samt de religiøse bevægelsernes storhedstid i sidste halvdel af 1800-tallet over ungdomsforeningernes tid 1900-1970 frem til i dag, hvor organisationer som Landsforeningen af Landsbysamfund og Landdistrikternes Fællesråd gør en ihærdig indsats for at opretholde

de kulturelle institutioner på landet, her ikke mindst folkeskolerne.

I denne artikel har jeg fokuseret på det kulturelle foreningsliv i den i forskningen forsømte – men ikke desto mindre skelsættende – periode fra 1950-70. Den periode, hvor man indenfor det økonomiske liv talte om strukturændringerne, centraliseringen og udviklingen som nærmest overnaturlige kræfter, det ikke var muligt for noget menneske at sætte sig op imod.

Vi så her på den krise, der fra 1950'ernes begyndelse bredte sig blandt lederne af de vigtigste kulturelle foreninger på landet, ungdomsforeningerne. Denne krise, der har reminiscenser tilbage til tiden omkring Første Verdenskrig, gav sig udtryk i en generel følelse af tilbagegang, både rent talmæssigt i form af færre medlemmer, men især i moralsk-kristelig henseende. I grell kontrast til Besættelsens frodige kulturliv talte man i efterkrigstiden om en forkælet, ansvarsløs og materialistisk indstillet landbougdom, der lod sig lokke af bylivets fristelser.

Den ungdomskommission, der i årene 1946-1952 med Hal Koch i spidsen undersøgte en moderne ungdoms "*fritidsproblem*", konkluderede i den forbindelse, at man ikke alene skulle forsøge at udfylde de unges fritid med åndelige sysler (som man, udover gymnastikken, traditionelt havde gjort indenfor ungdomsforeningerne). Man skulle først og fremmest tilstræbe den personlige udfoldelse gennem leg og fysiske aktiviteter. Et sådant synspunkt var symptomatisk for det generelle skred fra åndelige aktiviteter til en mangfoldighed af idrætsaktiviteter, der fandt sted indenfor ungdomsforeningerne fra 1945 til 1970. Ja, langt de fleste foredrags- og ungdomsforeningerne blev simpelthen omskabt til idrætsforeninger.

Imidlertid bekymrede de ældre generationer af landboere sig ikke blot om en

forlystelsessyg landbougdom, der tog "*på balture*" rundt om i sognet i deres motorkøretøjer. Udover en sådan klassisk generationskonflikt var man i det hele taget bekymret for den mentalitetsændring, der – under påvirkning af by(arbejder)kulturen – var ved at foregå blandt landdistriktsbefolkningen i efterkrigstidens Danmark. Hvor man i det gamle landbrugersamfund havde sat en ære i at klare sig selv uafhængigt af staten ud fra en grundidé om, at arbejdet bærer lønnen i sig selv, blev det op gennem 1960'erne efterhånden god tone at kræve statsstøtte til foreningsaktiviteterne – akkurat som det siden Besættelsen havde været god tone at kræve statssubsidiering af landbruget, stik imod en traditionalistisk, liberalistisk livsanskuelse.

Det er dog betegnende, at man indenfor det kulturelle foreningsliv i landdistrikterne aldrig har accepteret Udviklings og Strukturændringernes handlingslammende kraft i samme grad som indenfor det økonomiske foreningsliv. Herom vidner bl.a. 1970'ernes idræts-halsbevægelse og landsbysamfundsbevægelse. Om end man som landbo som oftest er pisket til at tage job i byernes korporationer, er man dog fri til at deltage i de lokale, kulturelle aktiviteter ude i landsbyerne. I den forstand lever ungdomsforeningsånden stadig ude i landdistrikterne, om end i modificeret form.

Noter:

1. Om foreningstiden i det 19. århundrede, se Gunnar L. H. Svendsen: *Historien anskuet som et kapitalmarked*. Selvorganiseringen i de danske landdistrikter 1800-1900, Fortid og Nutid, hæfte 1, 2001, s. 23-51. Generelt om ændringerne i det kulturelle liv på landet 1950-70, se Gunnar L. H. Svendsen: *De danske ungdomsforeninger og kampen mellem land og by*, Fortid og Nutid, hæfte 3, 2002, s. 188-203. For en samlet gennemgang, se Gunnar L. H. Svendsen: *Sam-*

- arbejde og konfrontation. Opbygning og nedbrydning af social kapital i de danske landdistrikter 1864-2003. Ph.d.-afhandling, Institut for Historie, Kultur og Samfundsbeskrivelse, Syddansk Universitet, 2004 www.humaniora.sdu.dk/phd/dokumenter/filer/Afhandlinger; samt Gunnar L. H. Svendsen og Gert T. Svendsen: *The Creation and Destruction of Social Capital: Entrepreneurship, Co-operative Movements and Institutions*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA, 2004.
2. Se også Gunnar L. H. Svendsen: *Centralisering, centralisering - og atter centralisering. Kættene indenfor dansk andelsbevægelse før og nu*, Folk og Kultur, årgang 2003, s. 88-99; Gunnar L. H. Svendsen: *Livsformer i landdistrikterne. Den evindelige spænding mellem det traditionelle og det moderne*, Bol og By, nr. 2, 2001, s. 9-40; Gunnar L. H. Svendsen: *Dansk mejeribrug og udviklingens lov 1950-70*, Historie, nr. 1, 2003, s. 67-123; Gunnar L. H. Svendsen: *Hvad er strukturændringer? Samfundsøkonomen*, nr. 5, s. 37-41; Gunnar L. H. Svendsen: *Sognet i oprud. Om ændringerne i det kulturelle liv på landet 1950-70*, Magasin fra Det Kgl. Bibliotek, nr. 2, 2001, s. 19-35.
 3. En gennemgang af De danske Ungdomsforeninger 1900-1950 findes i Gunnar L. H. Svendsen: *De danske ungdomsforeninger og kampen mellem land og by*.
 4. Johannes Vedel i Højskolebladet 1902, s. 88.
 5. Bendix Madsen i Højskolebladet 1914, s. 132.
 6. En nærmere gennemgang af denne 'flugt fra hjemmene' findes i Gunnar L. H. Svendsen: *Fra selvorganisering til statsregulering. Smørmærkeforeningens samarbejde med staten 1900-1912*, Bol og By, nr. 2, s. 73-95.
 7. J. P. Skrivers: *Fremtiden*, Edvard Eller o.a. (red.): *De danske Ungdomsforeninger i femogtyve Aar*, 1928, s. 49-50, s. 49.
 8. A. Jensen i Højskolebladet 1896, s. 1402ff.
 9. Sst., s. 1403.
 10. Jens Marinus Jensen: *Kommentar*, Edvard Eller o.a. (red.): *De danske Ungdomsforeninger i femogtyve Aar*, 1928, s. 74-75, s. 75. Se også *Dansk Ungdom 1963*, s. 338-339.
 11. Laurids Pedersen i Højskolebladet 1938, s. 317.
 12. Se *Dansk Ungdom 1950*, s. 138 og s. 207, 1958, s. 426, 1959, s. 567, 1962, s. 562, 1966, s. 793, 1970, s. 39.
 13. "Foreningsdød", se f.eks. *Dansk Ungdom 1959*, s. 111; "Foreningslivets krise", se f.eks. *Dansk Ungdom 1950*, s. 267. "Foreningstomme områder", se Højskolebladet 1955, s. 274; 1956, s. 101. "Forsamlingshuskrise", se f.eks. *Husmandshjemmet 1960*, nr. 27, s. 3 og 4, *Dansk Ungdom og Idræt 1965*, s. 518. Netop "forsamlingshuskrisen" var emnet for et radioforedrag af forstander Fritz Teichert, Kalø Landbrugsskole, i juli 1960 (jf. *Husmandshjemmet 1960*, nr. 27, s. 2 og 3).
 14. Således skrev gdr. Villemoes Eliassen tids- typisk i 1952: "*Den defensive Holdning, som i dag præger det folkelige arbejde, har også berørt ungdomsarbejdet i sognene. Mange steder er det blevet en gammelmandsbevægelse, uendeligt kedsommeligt, fordi de unge er passive og uden virkeligt forhold til det bærende i det folkelige arbejde*" (Villemoes Eliassen i Højskolebladet 1952, s. 456). Se f.eks. også J. Kr. la Cour Madsen i Højskolebladet 1955, s. 209-210.
 15. Se f.eks. *Dansk Ungdom 1952*, s. 421, *Dansk Ungdom 1956*, s. 53 og 77, Højskolebladet 1958, s. 666, 737, 778 og s. 788, *Dansk Ungdom 1955*, s. 49, Højskolebladet 1959, s. 666 og s. 737.
 16. Mogens Kobbarnagel i *Dansk Ungdom 1952*, s. 421.
 17. Ibid. Om den ældre generations bitre udfald, se f.eks. også *Dansk Ungdom 1955*, s. 50.
 18. Knud Ladefoged i *Dansk Ungdom 1952*, s. 131-132.
 19. J. Kr. la Cour Madsen i Højskolebladet 1955, s. 209. Samme synspunkter finder vi hos højskoleforstander Erik B. Nissen, Antvorskov (Erik B. Nissen i *Dansk Ungdom 1950*, s. 207).
 20. J. Kr. la Cour Madsen i Højskolebladet 1955, s. 209. Om udtrykket "*tallenes tale*" indenfor andelsbevægelsen, se Gunnar L. H. Svendsen: *Dansk mejeribrug og udviklingens lov 1950-70*.
 21. E. Møller Hansen i Højskolebladet 1959, s. 737.
 22. Maria Fisker i Højskolebladet 1959, s. 788.
 23. Denne bekymring afspejlede sig også i reaktionerne på kommissionens betænkninger, som f.eks. i lederen i *Dansk Ungdom* nr. 37 i september 1952, der var en kommentar til betænkningen *Ungdommen og Fritiden* (*Dansk Ungdom 1952*, s. 429-430).
 24. Ungdomskommissionen: *Ungdommen og*

- Fritiden. Betænkning nr. 12, 1952, s. 7. Se også Ove Korsgaard: Kampen om lyset. Dansk voksenoplysning gennem 500 år, 1997, s. 368.
25. Ungdomskommissionen: Ungdommen og Fritiden, s. 8.
26. Jf. Dansk Konversations Leksikon 1957, s. 539. Se f.eks. også Korsgaard: Kampen om lyset, s. 368.
27. Et eksempel på et sådant kommissionsarbejde indenfor det økonomiske område er betænkning nr. B 24, "Rationalisering af Mejerier", der blev publiceret i 1949 (se også Gunnar L. H. Svendsen: Dansk mejeribrug og udviklingens lov 1950-70).
28. Ungdomskommissionen Ungdommen og Fritiden 1952, s. 54.
29. Sst., s. 54.
30. Sst., s. 8. I øvrigt var forholdet mellem tid og arbejde for første gang blevet diskuteret indenfor Socialdemokratiet i mellemkrigsårene, ligesom Ungdomsudvalget fra og med januar 1939 også havde beskæftiget sig med problemet (jf. Korsgaard: Kampen om lyset, s. 343 og s. 368).
31. Se f.eks. Ungdomskommissionen: Ungdommen og Fritiden, s. 8, 45 og s. 55. For en anmeldelse af "Ungdommen og fritiden", se Jens Marinus Jensen i Dansk Ungdom 1952, s. 429.
32. Ungdomskommissionen: Ungdommen og Fritiden, s. 55 og s. 35.
33. Højskolebladet 1911, s. 931, Højskolebladet 1938, s. 316, Højskolebladet 1948, s. 238, Højskolebladet 1949, s. 98. For en nærmere gennemgang, se Gunnar L. H. Svendsen: De danske ungdomsforeninger og kampen mellem land og by, s. 200-201.
34. Ungdomskommissionen: Ungdommen og Fritiden, s. 45 og s. 50ff.
35. Sst., s. 181.
36. Sst., s. 54.
37. Sst., s. 53.
38. Sst., s. 54.
39. Sst., s. 53. Se også Ove Korsgaard: Kampen om lyset, s. 368.
40. Ungdomskommissionen: Ungdommen og Fritiden, s. 55.
41. Sst., s. 55.
42. Dansk Ungdom 1958, s. 141.
43. Kr. Støchkel i Dansk Ungdom 1950, s. 243.
44. Ibid.
45. Ibid. En anden debatdeltager, Sven Uhrskov, talte på samme måde om, at målet med en ungdomsbevægelse måtte være at "give de unge et livsindhold", hvilket var ensbetydende med at give dem "en vis mulighed for at blive bevaret mod at komme ud i noget helt galt, frem for dem, der helt er overladt til sig selv" (Sven Uhrskov i Dansk Ungdom 1950, s. 139).
46. A. Mandøe i Dansk Ungdom 1950, s. 267.
47. Ibid.
48. Otto E. Helms i Dansk Ungdom 1950, s. 138.
49. Ibid.
50. Gunnar Damgård Nielsen i Dansk Ungdom 1951, s. 254.
51. "Balkultur", se Dansk Ungdom 1961, s. 510. I øvrigt om problemerne med ballerne, se f.eks. Dansk Ungdom 1951, s. 253ff.; 1952, s. 81, 312; 1954, s. 95; 1958, s. 427; 1961, s. 39, 88, 94, 148; 1962, s. 159; 1963, s. 582, osv. Om "rock 'n roll", se Højskolebladet 1956, s. 535. Om "unge på balture", se Dansk Ungdom 1962, s. 598. For en generel diskussion om ungdomsforeningerne og ballerne, se også Nielsen 1997.
52. Ivar Munk i Højskolebladet 1956, s. 535. Om det moralsk fordærvende byliv, se f.eks. også Højskolebladet 1952, s. 505.
53. Dansk Ungdom 1962, s. 159.
54. Dansk Ungdom 1959, s. 530.
55. Viggo Vandkær Thomsen, der i det hele taget var i det hele taget meget aktiv indenfor ungdomsarbejdet, fungerede tillige som leder af en ungdomsklub i Skivum og kredsformand for Himmerlands Ungdomsklubber og var samtidigt medlem af "Ungdomsringen"s landsstyrelse (jf. Dansk Ungdom og Idræt 1967, s. 57).
56. Viggo Vandkær Thomsen i Dansk Ungdom 1959, s. 531. "Man glemmer, at der er opstået en ny gruppe unge: De, der arbejder i den nærliggende købstad, men bor hjemme. De arbejder på kontorer, på fabrikker, er i lære, går på skole o.s.v., o.s.v. Til overbevisning: Prøv at se rutebiler og tog om morgenen på vej til byen, den modsatte vej hjem om aftenen. Der er fyldt af unge!" (Viggo Vandkær Thomsen i Dansk Ungdom 1961, s. 287).
57. Viggo Vandkær Thomsen i Dansk Ungdom 1959, s. 531.
58. "En rodløs ungdom", se Viggo Vandkær Thomsen i Dansk Ungdom 1959, s. 530. Om landsbyen som "møghamrende trist", etc., se Viggo Vandkær Thomsen i Dansk Ungdom 1962, s. 32. Andetsteds skriver Vandkær Thomsen uddybende om denne ungdom mellem land og by: "På grund af de unges

- daglige forbindelse med byen er fristelsen til at søge fritiden "besat" i byen så meget større end for den ungdom, der førhen var i landsognene. Med andre ord: Vi må sige, at udviklingen har givet mange landsogne en ungdomsgruppe, som har behov for et sted at være sammen med jævnaldrende. Spørgsmålet er så: Vil sognet løse opgaven – eller skal de unge henvises til tilfældig beskæftigelse inde i byen" (Viggo Vandkær Thomsen i Dansk Ungdom 1961, s. 287). Om den nye landboudoms "øgede behov for beskæftigelse i fritiden", se også Poul Nyboe Andersen i Højskolebladet 1958, s. 538; Johs Engberg i Dansk Ungdom 1960, s. 24. Se f.eks. også skoleinspektør Carsten Brems, Lindved, i Dansk Ungdom og Idræt 1966, s. 102. Om de unges egne holdninger, se Dansk Ungdom 1961, s. 529.
59. Se også Niels Kayser Nielsen: Sangleg eller kinddans? Træk af debatten om dans i ungdomsforeningerne i mellemkrigstiden, Magasin fra det Kongelige Bibliotek, nr. 1, 1997, s. 48-59, s. 58.
60. Carl Justesen refereret i Dansk Ungdom 1962, s. 598.
61. Carl Justesen citeret i Dansk Ungdom 1962, s. 598.
62. Carsten Brems i Dansk Ungdom og Idræt 1966, s. 102. Se også Carsten Brems o.a. refereret i Dansk Ungdom 1962, s. 31.
63. Else Toftkjær Jensen i Højskolebladet 1959, s. 272.
64. Et godt eksempel på det sidste var den tidligere nævnte formand for D.d.U. Jens Marinus Jensen, der så kommissionens arbejde som et bidrag til at "redde" den urbaniserede landboudoms "arbejdsløshedens triste og nedbrydende tilværelse og fra det skrålplan, der ender i Vestre Fængsel" (Jens Marinus Jensen i Højskolebladet 1952, s. 505). Et godt samtidsbillede af danskernes øgede fritid i begyndelsen af 1960'erne finder man i Knud Bidstrup og Erik Kaufmann: Danmark under forvandling, 1966, s. 56ff.
65. Hans Pinstrup refereret i Højskolebladet 1951, s. 504.
66. Erik Appel i Højskolebladet 1956, s. 217. Om den gamle arbejdsmoral hed det her: "Undertegnede har først i 90erne været "knoldesparker" og hjorddreng uden nogen fastlagt arbejdstid. Arbejdstidens længde bestemte solen; vi målte med udstrakt hånd og bred håndflade den belejlige soltid, da vi kunde være bekendt at vise os på gården som fyraftensgæster" (Erik Appel i Højskolebladet 1956, s. 217-218).
67. Således gav Per Hækkerup i en radiosamtale i vinteren 1952 udtryk for, at landbruget skulle sidestilles med byerhvervene. "Konsekvenserne af Hækkerups synspunkter", kommenterede Jens Marinus Jensen, "må jo være, at love skal være ensartede for alle landets borgere og skal tilstræbe at stille dem lige. Det vil sige, at har man 8 timers arbejdsdag i byerne, bør man også have det på landet" (Jens Marinus Jensen i Højskolebladet 1952, s. 505).
68. Erik Appel i Højskolebladet 1955, s. 218.
69. Nedsættelsen af en voldgiftsdomstol i 1952 var et resultat af en betænkning fra folketinget. I betænkningen blev en sådan domstols opgave fastsat til "gennem en nøje undersøgelse af alle arbejdsmæssige og erhvervsøkonomiske forhold at muliggøre, at voldgiftsretten kan træffe den for alle parter ud fra almene hensyn vigtige samfundsmæssige afgørelse" (citeret i Højskolebladet 1955, s. 218).
70. Erik Appel i Højskolebladet 1955, s. 253.
71. Ibid. I overensstemmelse med dette synspunkt skrev gdr. Willemoes Eliassen ud fra "en lille Bondes Synspunkt": "Kravet om 8-Timersdagen vil vedblivende blive rejst. Og trods en grundet Protest fra det Landbrug, der saa daarligt kan indstille sig paa dette Forhold, saa bliver Landmændene de faa og smaa og kommer til at bøje sig (...) Men jeg vil gerne pege paa, at der er en lille Flok, for hvem det vil blive haardt at indstille sig paa 8-Timersdagen [nemlig] de smaa Bønder" (Willemoes Eliassen i Højskolebladet 1955, s. 269).
72. Erik Appel i Højskolebladet 1955, s. 253.
73. M. Andersen i Højskolebladet 1955, s. 289 og s. 290.
74. Johannes Thulesen i Højskolebladet 1955, s. 291. I en kommentar til Thulesens indlæg, hævdede Willemoes Eliassen, at man havde rakt en lillefinger ud – hvor længe ville det mon være "inden det gælder hele Haanden?": "Fagorganisationernes Agitation er stadig ude efter de unge, og J. O. Krag's Forslag til 8 Timers Dagen hænger os over Hovedet og truer baade Fred og Frihed [Jeg vil sige:] Nej, frivilligt ønsker jeg ikke at gaa med. Jeg vil endda sige med gamle [P. P.] Pinstrup: "Kridt Støvlerne og stå fast!" (Willemoes Eliassen i Højskolebladet 1955, s. 304 og s. 305).

75. K. Oxenvad i Højskolebladet 1955, s. 142.
76. For en gennemgang af den danske landsbysamfundsbevægelse, se Gunnar L. H. Svendsen: Retten til udvikling. Opbygningen af et begrebshegemoni i de danske landdistrikter i 1970'erne, Den jyske Historiker, nr. 100, 2003, s. 124-149.
77. Bidstrup og Kaufmann: Danmark under forvandling, s. 32.
78. Se f.eks. Højskolebladet 1958, s. 282 og s. 540; Dansk Ungdom og Idræt 1966, s. 793.
79. Højskolebladet 1952, s. 441.
80. Således udtalte Støchkel bl.a.: "[Er] det samfundets udvikling i retning af mere fritid og mindre arbejdsglæde, der er medvirkende til problemerne og også de rastløse sind (...) så har samfundet også pligt til at være med til at rette det op. Derfor må der kræves udvidet økonomisk støtte til ungdomsarbejde, bl.a. til oprettelse af ungdomsgårde o.lign., så vi kan få de bedste rammer om mødet mellem ungdommen og dens ledere" (Kr. Støchkel i Dansk Ungdom 1950, s. 244).
81. Otto E. Helms i Dansk Ungdom 1950, s. 463. Se f.eks. også Otto E. Helms i Dansk Ungdom 1950, s. 363 og s. 387. Helms blev bakket op af mange ungdomsledere, som f.eks. Aage Burholt i Dansk Ungdom 1950, s. 387, og Christian Christensen i Dansk Ungdom 1950, s. 412.
82. Asbjørn Mandøe i Dansk Ungdom 1950, s. 268.
83. H. C. Hansen i Dansk Ungdom 1956, s. 3.
84. Ibid.
85. Sst., s. 4. I gruppearbejdet ved D.d.U.s årsmøde i 1956 diskuterede man netop emnet "det frie ungdomsarbejde og staten". Ifølge referenten Ejner Bonde, Gåsdal, Borris, gav flere her udtryk for "det farlige i den tendens, som folk efterhånden får, at samfundet skal støtte dem [og at man] råber om hjælp fra det offentlige". Og Bonde fortsætter: "I gamle dage kunne man i et sogn gå sammen om spørgsmål, som angik samlingsområder og arbejdet for de unge; i vore dage sender man en ansøgning til staten; en sådan udvidet offentlig hjælp fører let til, at vi får mere organisation end liv". Med beklagelse måtte referenten dog konstatere: "Man havde det indtryk, at De danske Ungdomsforeninger nærmest tog statstilskudet, fordi andre ellers ville få det, men arbejder vi ikke imod vort eget formål ved at modtage statstilskud og derved opfordre andre til at gøre det samme? Een skal jo begynde, og mon ikke det ville være De danske Ungdomsforeninger værdigt, om de gik foran og sagde nej til statstilskudet, så ville andre nok følge efter" (Ejner Bonde i Dansk Ungdom 1956, s. 415).
86. Poul Dam i Højskolebladet 1960, s. 90 og s. 102.
87. Sst, s. 468. Bekymringen for svigtende statstilskud til højskolerne syntes at kulminere i slutningen af 1960'erne, se f.eks. Højskolebladet 1967, s. 326, 592; 1969, s. 67, 426, 480.
88. Dansk Ungdom 1962, s. 254.
89. Dansk Ungdom 1963, s. 54; Dansk Ungdom og Idræt 1967, s. 103.
90. Helge Grell refereret i Dansk Ungdom og Idræt 1967, s. 103.